

ԳԵՐԻՐԱԿԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ

ԼԵԶՈՒՆ

ՀԱՄԱՅՆԱԿԵՐՏՈՒՄԻ ՇԱՐԺԸՆԹԱՅԻՆ ՄԷՋ

Գալիֆորնիան, ուր հիմա ութսուններկու¹ լեզու կը խօսուի, ուր մարդիկ ութսուններկու տարբեր լեզուներով կը մտածեն յաջորդ մեծ երկրաչարժի մասին, որ կեղրոնական ստորոգիչն է հաւաքական ա-նաս անձկութեան մը, երկրագունդի կարեւորագոյն սփիւռքն է հաւա-նաբար:

Հոս, ամէն ոք, ի բաց առեալ Բնիկ կարմրամորթ Ամերիկացի-ներէն, ուրիշ տեղէ եկած է եւ ուրիշ տեղ կ'ուզէ երթալ՝ դէպի վեր անշուշտ, եւ Գալիֆորնիոյ ահարկու երկրաչարժները, նահանգի ան-տառային հրաւառութիւններուն ու ջրհեղեղներուն պէս, սքանչելի փոխաբերակներ են այդ անորոշութեան, ապերասան տեղաչարժին ու հետեւաբար աշխարհահայեացքի խախտումներուն, որոնք պայման-ներն են զաղթականական ու սփիւռքային փորձառութեանց:

Գալիֆորնիան է՝ նաեւ ծայրակէտը Ամերիկեան Փորձարկութեան: Հոս է, որ Ամերիկեան միթաբանութեան էական յղացքը՝ ժողովրդա-վար բազմամշակութայնութիւնը կ'ենթարկուի իր ամէնէն ճշնաժա-մային ու շօշափելի փորձերուն:

1. Լոս Անճելըսի Դպրոցական Շրջանային Խորհուրդին կողմէ հրատարակուած ուսում-նասիրութիւն մը («LEP Enrollment, 1994-95, LAUSD K-12», հրատարակութիւն թիւ 635, հեղինակներ՝ Պարպարա Աուսպրուքս եւ Միլէքո Հայշի, Մայիս 1995), հիմնուե-լով աշակերտներու հետ կատարուած հարցախոյզներու վրայ, ցոյց կու տայ թէ Լոս Անճելըսի շրջանային վարժարաններուն մէջ կը խօսուի գոնէ ութսուններկու լեզու: Լոս Անճելըսի Հանրային Գրադարանի հետազոտական բաժանմունքին համաձայն, յիշեալ թիւը պիտի բարձրանար առ նուազն հարիւրի՝ եթէ նկատի առնուէր ամբողջ Գալիֆորնիան, թէեւ այս մասին հրատարակուած տեղեկութիւններ չկան:

Աշխարհի եօթներորդ մեծագույն տնտեսութիւնը՝ Գալիֆորնիան, կեդրոնն է ոչ միայն շարժապատկերի եւ համակարգիչի ճարտարարուեստներուն, Հոլիվուտէն Սիլիքոնի Հոլիտը, որոնք կը զբաղին երեւութական իրականութիւններ կառուցանելով, այլ նաեւ երեւութական հայրենիքը երկար շարք մը Էթնիք համայնքներու, որոնք անվերջ բարօրութեան տարածքներ կը ստեղծեն ու կը խլեն իրարմէ՝ նիւթադերի, օրէնսդրութեան ու շուկայական պատեհութեան անջրպետներուն:

Գալիֆորնիոյ հանճարը՝ պահպանելն է այդ խախուտ հաւասարակշռութիւնը պատրանքի եւ իրականութեան միջեւ. մէկ կողմէ՝ պատկերասփիւռի, սինեմայի ու համակարգիչի պաստառները, որոնք ուրիշ բան չեն ըներ, եթէ ոչ մասսայասփռել կատարեալ փորձառութեան պատրանքը, եւ միւս կողմէ՝ երկրաշարժի, տնտեսական փլուզումի հաւանականութիւնը, որ մէկ օրէն միւսը կրնայ խախտել կշիռը դէպի անտնութեան, անօգնական գաղթականութեան վիճակին կողմը: Շատ բան կախուած է այս անդադրում աչալընութիւն պահանջող հաւասարակշռութենէն, ինչպէս 1992ի ընկերային խռովութիւնները ցոյց պիտի տային:

Ի՞նչ կ'ընէ Հայութիւնը Գալիֆորնիոյ մէջ: Անոր խաղին է որ կը մասնակցի, անշուշտ առանց նուազագոյն գաղափարը ունենալու իր կացութիւնը ձեւող որոշիչներուն մասին: Մանաւանդ, քաղցրիկ զուգադիպութեամբ մը, Գալիֆորնիան կը ներկայացնէ Սփիւռքահայ փորձառութեան ծայրակէտը նաեւ². Գալիֆորնիան վերջնական կեր-

2. Կը վերցնեմ Գալիֆորնիան՝ որպէս Սփիւռքահայ փորձառութեան ծայրակէտը ո՛չ միայն աշխարհագրական հոգեբանութեան իմաստով՝ Միջին Արեւելակեդրոն ու Եւրոպակեդրոն տեսանկիւններէն, այլ որովհետեւ Գալիֆորնիան ներկայիս կը ներկայացնէ աշխարհի ամէնէն մարդաշատ Հայկական գաղութը («գաղութ» յղացքին մասին քննադատութիւնս՝ յօդուածի աւարտին). աւելին՝ մարդաշատութեան այս հանգամանքը նոր երեւոյթ մըն է, գոյացած վերջին քսանամեակին եւ տակաւին շարունակուող այսօր, ինչ որ կ'արտացոլէ տակաւին ընթացքի մէջ եղող շարժում մը, եւ որ հաւանաբար կ'աւելցնէ յաւելեալ հետազօտելի նշանակութիւններ՝ Գալիֆորնիոյ գաղութի ծայրակիտութեան: Իսկ կը վերցնեմ Լոս Անճելըսը իբրեւ մանրաշխարհ, ապա նաեւ սիրող Գալիֆորնիոյ Հայութեան, որովհետեւ Հայութեան խտութենէն բացի, Լոս Անճելըսը է՛ նաեւ բախումի կէտը ընկերաբանական այդ տարածուն ու անծրագործ փորձառութեան, զոր Հայութեան Ներքին Բազմաշաղկուաթյունութիւնը պիտի կոչեմ, երեւոյթ մը՝ որ հիմա լիովին կը բացայայտուի Սփիւռքեան բազմաթիւ գաղութներու շերտերով՝ Գալիֆորնիոյ մէջ Գերագաղութ մը կազմելու շարժանքով: Այս փորձառութեան կարեւոր հետեւանքներէն, եւ ուրեմն մարտահրաշարներէն է, օրինակ համար, ա՛յն իրողութիւնը, որ Լոս Անճելըսի հանրային, այսինքն ոչ-Հայկական վարժարաններուն մէջ, Հայ աշակերտութիւնը այսօր կը կազմէ երկրորդ Էտնիք մեծամասնութիւնը՝ Սպանածին աշակերտութենէն ետք («LEP Enrollment»-ի համաձայն). ծայրակիտային կացութիւն մը, ահաւասիկ, որովհետեւ ցարժ Միջին Արեւելահայ գաղութներէն ո՛չ իսկ մէկը, գաղութներ՝ որոնք իրենք իրենք մշակութային շարունակականութեան իմաստով ամէնէն ամուրները կը նկատին, եւ վտահաբար ոչ ալ Հայաստանը, երեւակայեր էին 5,522 գլուխ աշակերտ «կորսնցնել» օտարլիքու վարժարաններու, ինչ որ պարագան է Լոս Անճելըսի հանրային վարժարանները յաճախող Հայ աշակերտութեան:

պարանքն է այն բոլորակին, որ սկսաւ Շահ Աբբասի տեղահանութիւններով եւ ապա յետ-Նդեռնեան զաղութակերտումներով. հին Սփիւռքի աւերակներուն վրայ շինուած Սփիւռք մը ահա, ուր Հայաստանցիի այդ խաւը, որ Սփիւռքցի մնացեր է Վերածննալ Հայրենիքի մէջ՝ ներգաղթած ըլլալով Սփիւռքէն, Պարսկահայը որ մոռցեր էր իր Սփիւռքի մէջ ըլլալը եւ Լիբանանահայը, որ ինքզինք Սփիւռքի միջնաբերդը կ'երեւակայէր, կը ստիպուին միասնաբար մտածել նոր իրավիճակի մը տարազումը, այս ծայրայեղ ու վերջնական Սփիւռքին մէջ՝ ակամայ միացում մը՝ որ նոյնչափ ցնցիչ է, որքան տեղաշարժը³:

Սակայն խաղը, որ նոր միջնավայրի մը մէջ վերապրելու ու մանաւանդ ծաղկելու խաղն է, հաւաքական ինքնապատկերումի չըլարկին մէջ միշտ՝ ձախողած է արդէն, եթէ անցեալ քսանամեակը ո'րեւէ ապացոյց է: Լոս Անճելըսահայ զաղութի 1980ական տարիներու վերակազմաւորման շրջանին, Հայերը կը դիմաւորէին Միջին Արեւելքի զաղութներէն ու Հայաստանէն ժամանող Հայերը՝ չտեսնուած հին ազգականներ դիմաւորելու պէս՝ ուժգնութեամբ մը որ կու գար ընդ-գծելու ազգայնական միջոցի անպարագրելիութիւնը: Անհամբերութիւն մը կար օդին մէջ, կարօտ մը, պապակ մը՝ ողջագուրուելու, նոյնիսկ կենակցելու այդ տարօրինակ Պարսկահայերուն հետ, որոնց աւելի բարեկեցիկ ընտանիքներու երեխաները կ'ուղարկուէին Նշան Փալանճեան ձեմարանի գլխերթիկը, որոնց ղեկավարութիւնը ամէնէն սերտ տիպի կապեր քաշեր էր Պէյրութի կղերական ու կուսակցական փաղանգին հետ, աւանդ մը որ, եթէ ուզէիր, կրնայիր ետ տանիլ մինչեւ Ռաֆֆի ժամանակները... ապա նաեւ պապակ մը՝ դպչելու այդ Լիբանանահայերուն, որոնք Բարձր Մշակոյթի, ազգային արժանապատուութեան մը պատասխանատուութիւնը ստանձնելու էին Շանթի ու

3. Կը ծանրանամ Հայաստանցի, Պարսկահայ եւ Լիբանանահայ խմբաւորումներուն վրայ, որովհետեւ Հայերէն լեզուի նկատմամբ յանձնառութիւնը, շահագրգռութիւնը, ապա նաեւ շփոթը այսօր առկայ են գլխաւորաբար այս խմբաւորումներուն մօտ՝ խմբային ինքնագիտակից արտայայտութեան իմաստով (չանրային հաղորդամիջոցներ, գրականութիւն, միութենական կեանք), եւ որովհետեւ ներկայ փորձագրութիւնը կը վերաբերի լեզուին, գլխաւորաբար: Աւելին, եւ խիստ յատկանշականօրէն, յիշեալ խմբաւորումները կը մեկնակիտութիւն իրենց յատուկ կորիզներու՝ նախկին զաղութին, հողին, աղբիւրին որոշիչներէն ու արժէքներէն: Այսպէս, Լոս Անճելըսի մէջ այսօր գոյութիւն չունի Լոս Անճելըսահայ մամուլ մը, այլ՝ Հայաստանեան, Պարսկահայ ու Լիբանանահայ մամուլներ, որոնք պարզապէս կը գործեն Լոս Անճելըսեան շրջարկի մը մէջ. որոշ Լիբանանահայ-Լոս Անճելըսահայ թերթերու պարագային, օրինակի համար, քաղաքական սիւնակներուն մէջ նկատելի տեղ կը գրաւեն մասնայատկօրէն Լիբանանեան քաղաքական անցուղարձներու վերաբերեալ տեղեկագրութիւնն ու վերլուծումը, հիմնուած ըլլալով այն աղօտ ենթադրութեան վրայ, որ Լոս Անճելըսը կը ներկայացնէ լոկ երկարաձգում մը եւ կամ ժամանակաւոր ընդմիջում մը Լիբանանահայ փորձառութեան:

Աղբալեանի օրերէն ի վեր՝ կառուցանելով համբաւը լուրջ բայց աճ-պարար, առնական ու վայելուչ անհատականութեան մը տիպին վրայ ... պապակ մը նաեւ՝ փորձառութիւնը բաժնելու Սովետի ահաւոր լուծին տակ կոտորացած, քարէն ոսկի հանած ու հասկնալիօրէն դառ-նացած Հայաստանցի Աղբօր՝ այդ հին ազգականին հետ, որ քառա-սունականներէն ի վեր հաւանաբար ամէնէն սուղ զինը վճարեր էր Հայրենիքի մը միսթիֆին համար:

Եկան ամէնքը ուրեմն, եւ տեսան, եւ ողջագուրուեցան: Բայց այսքան միայն:

Ազգայնական միթք իր հետ կը բերէր շարք մը ընկերաբանական անզեղջելի նախադրեալներ, բան մը որ երբեք նկատի չէր առնուած մինչեւ այս կէտը, քանի որ, ենթադրաբար, կարիքը չէր զգացուած: Յամենայնդէպս, ո՛չ ոք կրնար նախատեսած ըլլալ Լոս Անճելըսեան կացութիւն մը:

Լոս Անճելըսահայ համայնակերտումի խաղը ձախողութեան դա-տապարտուած էր առաջին վայրկեանէն, որովհետեւ Հայութիւնը ոչինչ գիտէր նման շարժընթացի մը գլխաւոր պայմանին՝ ոյժերը մէկտեղե-լու գաղափարին մասին: Ոչինչ գիտէր այս մասին, որովհետեւ ոյժերը մէկտեղելը բացարձակապէս չի՝ նշանակեր սակարկել ինքզինք՝ միաս-նականութեան մը սիրոյն, ո՛չ ալ ժխտել այլը՝ միասնականութեան գոյնը ինքնիրմով որոշադրելու սիրոյն, եւ ո՛չ ալ քով-քովի բերել ու կուտակել ոյժերը՝ պարզապէս միասնականութիւն արձանագրելու սիրոյն: Լոս Անճելըսի Հայութիւնը ոչինչ գիտէր ոյժերու մէկտեղման քաղաքականութեան մասին, որովհետեւ ցարդ մոլորուեր էր երե-ւակայել թէ աշխարհի բոլոր Հայ համայնքները, միասին դիտուած, կը ներկայացնէին մէկ ազգ, մէկ Հայրենիք, մէկ նպատակ՝ այսինքն՝ միատարր ազգ, միատարր Հայրենիք, միատարր նպատակ՝ մինչ բար-քի, լեզուամտածողութեան ու բարբառի տարբերակները հրուած ըլ-լալով աննշանի մակարդակներուն:

Եթէ Հայութիւնը հաշուի պիտի նստէր իր ներքին այլութեան հետ, իր առջեւ պիտի բացուէր երկու տարրական ընտրանք. կամ ընդունիլ տեսնել ա՛յլը, շօշափել զայն ու պատրաստ ըլլալ սորվելու այլի փոր-ձէն. եւ կամ մերժել այլը: Երկրորդ ընտրանքը շատ աւելի դիւրին կու գար Հայութեան, չափազանց պահանջողապաշտ հաւաքականու-թիւն մը՝ որ արդէն շատոնց սորվեր էր չլստահիլ այլին, ո՛րեւէ ճա-կատի վրայ:

Ներքին այլութեան այս գիւտը այնպիսի աղիտալի բան մըն է Լոս Անճելըսի Հայութեան համար, որ Հայերու հսկայական ալիք-ներ, յատկապէս նոր սերունդի ներկայացուցիչներու պարագային, սարսափելով գիւտը դիմադրաւելէն, սարսափելով օտար Հայու չփու-մէն, չփման յաջորդելիք ամօթէն, արկածախնդրութենէն, հետեւաբար

սարսափելով իրենք իրենցմէ, հիմա զբաւը կը դնեն ապահովագոյն ճամբուն վրայ՝ պարզապէս սպաննելով Հայկականութեան ամենայն տիւրն հետքը իրենց մէջ:

Լոս Անճելըսի Հայութեան համար, իրաւ համայնակերտումը պիտի ենթադրէր, գլխաւորաբար, բացուիլ վերջապէս աշխարհի մշակոյթին, առնչուիլ ու մասնակից դառնալ աշխարհին, վերակերտելու համար աշխարհը իր ուրոյն կերպարանքով: Հայութիւնը կըրցեր էր զանցել այս հրամայականը Միջին Արեւելքի մէջ, որովհետեւ ինքզինք գերադասեր էր ապիկար Արաբին, Թուրքին ու Պարսիկին ժխորէն: Զուգահեռաբար, Հայաստանի մէջ ապրած միջին Հայուն համար երբեք ճգնաժամային մտածումի առարկայ չէ եղած մշակութային «լուռաններու» կառչելու անհրաժեշտութիւն մը: Արեւմուտքի մէջ, սակայն, յատկապէս Ամերիկեան ընկերային կեանքի թափին մէջ, մշակութային ինքնապատկերումի տարբեր օրէնքներ կը գործեն, եւ հոս Հայութիւնը յանկարծ կորսնցուց իր լաստը՝ անկարելի գտնելով արդարացուած պահել սեփական գերազանցութեան մը եւ կամ համակարգային ապահովութեան մը հոլովոյթը:

Ճիշտ այս լոյսին տակ է, որ օգտական պիտի ըլլար աշխարհին բացուելու մօտեցում մը. եւ ճիշտ այս լոյսին տակ է, որ Լոս Անճելըսի Հայութեան մօտ վրիպեցաւ համայնակերտումը, որովհետեւ աշխարհին բացուելէ առաջ՝ Հայութիւնը ստիպուած էր տեսնել, ճանչնալ, տարբադադրել ու մանաւանդ ընդունիլ իր կրկնապատկերը՝ Պարսկահայը, Հայաստանցին, Լիբանանահայը, ապա նաեւ՝ «բնիկ» Ամերիկահայը, Սուրիահայը, Թրքահայը, Արեւելեան Եւրոպահայը, ճանչնալ ինքզինք լիովին, ձեռքադատիլ ի վերջոյ ճիշտ Հայապահպանումի ու գերակայութեան արհաւիրքէն, ըլլալ հանգիստ՝ ինքնիր հետ, մեծ «այլ» դիմագրաւելէ առաջ: Ուրիշ խօսքով, Լոս Անճելըսի Հայութիւնը, ընտրելով անտեսել ինքզինք՝ աշխարհը տեսնելու կարելիութեան դիմաց, այժմ ոչ միայն ինքնիրեն կը զլանայ ինքնացումի տարրական պէտքը, այլ նաեւ ուրեմն ոչինչ կրնայ բերել աշխարհին:

Գործիքը՝ որ կարելի դարձուց այս ձախողութիւնը՝ լեզուն էր: Հայերէն լեզուն:

ԱՒԱՆԴԻ ՍԱԿԱՐԱՆԻՆ ՎՐԱՅ

Լոս Անճելըսի Մեքսիքական ու Զինական համայնքները, օրինակի համար, այնքան մարդաշատ են ու խորունկ արմատներ ունին չրջանին մէջ, ուր ինքնութեան տեսակէտէն ա'լ իրենց համար հարց չէ Գալիֆորնիոյ պատրանքէն տարուիլը կամ չտարուիլը, անոր մասնակցիլը կամ չմասնակցիլը: Այս համայնքները են պարզապէս՝ ամբողջ

աւանդական հնոցներ, որոնց համար շրջապատող մշակոյթին դէմ յանդիման դիրքորոշուիլը անիմաստ բան մըն է, քանի որ իրենք, ընդհակառակը, գրկաբաց կը դիմաւորեն շրջապատող մշակոյթը եւ կը դարձնեն զայն իրենցը, կ'օծեն զայն իրենց ուրոյն գեղագիտականով, ընթացքին նաեւ ըստ անհրաժեշտութեան տեղի տալով իրենց այն նշանակները, սովորոյթները, որոնք ա'լ անօգուտ կամ ժամանակավրէպ կը նկատեն:

Մեքսիքական ու չինական համայնքներուն համար, այսպէս, վերապրելու ու ապա ծաղկելու գաղտնիքը կը կայանայ ոչ թէ աւանդին մէջ, այլ աւանդին վրայ ամրակայուած ինքնավստահութեան մէջ: Ասիկա է իրենց դատը, իրենց նպատակայնութեան ակն ու արդարացումը:

Իսկ Ի՞նչ կարելի է ըսել Լոս Անճելըսի Հայութեան մասին:

Աւելորդ պիտի ըլլար շեշտել թէ աւանդոյթ, բարք, պատմականութիւն, օրկանական բնագաւառներն են Հայութեան՝ նոյնչափ հեռաւոր գաղութին, որքան Արցախի ամէնէն տոհմիկ մէկ գիւղին մէջ: Հայութեան չափ ինքնապաւէն, ապա քաղաքական անբնական կացութեանց մէջ շարժող հաւաքականութեան մը համար, աւանդը ուրիշ բան չի՝ կրնար ըլլալ, եթէ ոչ չինանիւթը իր էութեան, եթէ իրաւունք ունինք հաւաքական էութեան մը մասին խօսիլ: Սակայն, ինչ որ աւելի քան կէս դարէ ի վեր, ու մանաւանդ հիմա, կը պակսի Հայութեան՝ լեզուն է, այսինքն՝ գործակալը աւանդին:

Ապշեցուցիչ է այն պարագան, որ մշակութային անծայրածիր գանձարանի մը տէր Հայութիւնը, ահա տասնամեակներէ ի վեր, Սփիւռքի մէջ, երեսի վրայ թողած է Հայերէն լեզուն, իր արտայայտչական ամէնէն ցայտուն գործիքը: Հակառակուած ու սահմանափակուած՝ կուսակցական ու բարոյապաշտ բառապաշարին, Թեհրանէն Պէյրութ ու Պոսթոնէն Լոս Անճելըս աշխատցուածը հրապարակազրական ու գրական Հայերէն մըն է, որ պարպուած է իր տարերքէն, իր հոտէն ու համէն, նուրբի զգայութենէն ու սրտմտութեան զգայութենէն, այնպէս որ արտայայտուածը հիմա լոկ կոյտ մըն է հաղորդիչներու, որոնք կրնան նկարագրել բարձաբերձ վերացականութիւններ՝ բայց ըսել բացարձակապէս ոչինչ, այնքան որ սնամէջ դարձած է մարմինը:

ՅԵՏԱԶԴՈՒԱԾ ԴՐԱՆՏԱՎԱՅՐ

Բայց ուրիշ Ի՞նչ կարելի էր յուսալ Սփիւռքէ մը, որ իր համակուծականութիւնը ներդրեր էր Յետաձգուած Դրախտավայրի գաղափարախօսութեան մէջ:

Դրախտավայր մը, որ կ'ուրուագծուէր կորուսեալ Արեւմտեան Նահանգներու հսկայական թելադրականութեամբ... Եւ յետաձգում մը՝ որ միայն ժամանակաւոր կը նկատուէր, սակայն ժամանակաւորութիւն մը, որու հիմնական պայմանն էր մշակոյթի լայնքին ու երկայնքին պարտադրուած առկախում մը:

Յետաձգուած Դրախտավայրի գաղափարախօսութիւնը երբեք յաջողութեամբ պիտի չպսակուէր, եթէ Սփիւռքի մշակոյթին վստահուէր դուրս պոռթկալ իր ուրոյն սահմանագծումներէն ու ինքզինք պարզէր իրմէ անդին եւս, իր շրջակայքին, կեանքին, արտօնէր որ կեանքը թափանցէր զինք, ցնցէր ու վերակերտէր զինք: Հապա եթէ Սփիւռքը եւս ջանար բանալ ի՛ր իսկ դիմագծով իմաստալից, ծնուցիչ մշակոյթի տարածքները, հապա եթէ քիթ-քթի գար Հայրենիքի միսքիին հետ՝ յանդգնէր փշրել զայն ու բաւարարուէր ինքնիրմով, չոպէր իրաւունքը ինքնավստահութեան, իր ուրոյն աննուագելի վաւերականութեան:

Վերջապէս ուրիշ ի՞նչ էր, ի՞նչ է, առկախման գաղափարախօսութիւնը, եթէ ոչ պահպանում մը իրերը-ինչպէս-որ-ենին, պահպանումը մասսային՝ անվթար ու անվրէպ, զերծ՝ վտանգաւոր ազդեցութիւններէ ու չփումներէ, փորձառականի բնազդէն, այսինքն կերպարանափոխումէն, ապահով յատկապէս՝ ինքնիրմէ, ճիշտ ու ճիշտ մինչեւ այն օրը՝ երբ մեզի պիտի վերադարձուի Դրախտավայրը: Այս էր, նիւթերու այս սառեցումը, ազատ արտայայտութեան հոսքի այս կանխումը, որ կոչուեցաւ Հայապահպանում, որովհետեւ առկախման քաղաքականութիւնը կը վերաբերի լոգունգին մէջ կայք հաստատելուն ու անով մշակոյթը պարագրկելուն, եւ ո՛չ մէկ գործ կ'ուզէ ունենալ ստեղծագործական խիթին, եւ ուրեմն կեանքին հետ:

Յետաձգուած Դրախտավայրի, կամ Հայապահպանումի, կամ առկախման քաղաքականութեան գործիքը, նորէն, Հայերէն լեզուն է: Պահպանելու համար մասսաները աշխարհէն, Սփիւռքի կուսակցական, հրապարակագրական ու գրական ընտրանիներու ցանցը մէկ բան ունէր ընելիք՝ Հայերէնը պահպանել աշխարհէն: Այսպէս է որ Հայերէն լեզուն դարձաւ Հայութեան մեծագոյն խափանարարը՝ հրելով, միւրը-ճելով Հայութիւնը վիթխարի աններկայութեան մը փապուղիներուն, փոխանակ ազատագրելու զանիկա դէպի ներկան: Բերրի էր հողը, բերրի էր ինք՝ Հայութիւնը, նման դէպքի մը համար, որովհետեւ կորսնցուցած ըլլալով ամէն ինչ, կորսնցուցած հողը, գեղագիտական արմատումը, արժանապատուութիւնը, Հայութեան կը մնար յիշողութիւնը միայն. հետեւաբար կարելի չէր պահպանողապաշտ չըլլալ՝ պահպանուելու համար յաւելեալ աւերէն, «այլ»ին կողմէ:

(Զ)ԳՐՈՒԱԾ ԲԱՌԸ

Երբ ծայրայեղ Սփիւռքի՝ Լոս Անճելըսի մէջ, Հայաստանի ու փլչող գաղութներու միաւորները կը դիմաւորէին զիրար, զրեթէ վայրկենականօրէն կը հարկադրուէին նաեւ դիմագրաւել զիրար: Սակայն, անկարող էին ընելու այդ, որովհետեւ իրենց կը պակսէր հաղորդակցութեան առաջին միջոցը՝ լեզուն:

Կար անշուշտ միշտ մատչելի, բայց միշտ անբաւարար լեզուն Յետաճգուած Դրախտավայրին: Կար Հայերէն մը, տարբեր բարբառներով ու նոյն տեղը տանող, որ կը խօսէր փառապանծ անցեալի մը մասին, ինչպէս կը խոստանար Թագադիր ապագայ մը եղեմին ճիշտ մէջտեղը, որ կը խօսէր նաեւ այս երկու բեւեռները կլայեկող անքակտելի միասնականութեան մը մասին, սակայն կը հայթայթէր ոչ իսկ միայնակ բանալի մը՝ երկու բեւեռներուն արանքը՝ ներկային մէջ գոյութիւն ունենալու, եւ աւելին՝ գոյակերտելու կարելիութեանց վերաբերեալ: Վերջապէս, երբ լեզուին կը տրուի ապահովութիւնը անբարելաւելի հիմունքի մը եւ կը խոստացուի Դրախտավայր մը, որուն իւրացումը ժամանակի հարց է միայն, լեզուին կը մնայ ծուլանալ, կրկնել ինքզինք, վերստին ընդգծել ստացուածը, պահպանել զայն, լոկ փոխանցել՝ փոխանցման սիրոյն, քանի պատճառ չկայ գերազանցելու տրուած կատարելութիւնը:

Այս ըսել է՝ պատճառ չկայ մտածելու ներկան, քանի գոյութիւն չունի ներկան, եւ ուրեմն պատճառ չկայ թեմականացնելու, բանաստեղծականացնելու անգոյ ներկայ մը: Սփիւռքի Հայերէն լեզուն, այսօր, պարզաբանում մըն է. նուազագոյն յայտարարներու տարածքին կարգաւորուած վերջնականութիւն մը, որ բացարձակապէս չի՝ հանդուրժեր ո՛րեւէ բարդ մտածում, այսինքն՝ քննադատական յղացք, որովհետեւ այս է որ կը պահանջէ Յետաճգուած Դրախտավայրի գաղափարախօսութիւնը, այլապէս փուլ պիտի գար Հայապահպանման քարտերու տունը: Սփիւռքի Հայերէնը կը խօսի ապահով հեռաւորութիւններու մասին. երբեք՝ անմիջականութիւններու, ուր մնաց՝ բարդ անմիջականութիւններու. երբեք՝ փողոցին մասին, սեռականութեան մասին, ոճրային արարքներու մասին, տնտեսական ու քաղաքական աւելի խորունկ կապակցութիւններու մասին, եւ մանաւանդ՝ ասոնք ագուցող հոգեբանական, փիլիսոփայական, գեղագիտական կառուցումներուն մասին: Այս լոյսին տակ է որ կը յստակուի թէ ինչո՞ւ Սփիւռքի գրականութիւնն ու հրապարակագրութիւնը, իրենց ամբողջութեան մէջ, նողկալի թշուառութիւններ են հիմա, անօգուտ եւ անորակ, լոկ զանցելի զարդեղէն Հայապահպանման օճախին շուրջ գետեղուած:

Լոս Անճելըսի մէջ, Հայաստանցի, Պարսկահայ ու Լիբանանահայ միաւորները, վերջին հաշուով, կը ձախողէին ճանչնալ զիրար,

որովհետեւ հրապարակը ձգուած էր խօսակցական Հայերէններուն: Իսկ խօսակցական Հայերէնը՝ ընկերային իմաստութեան անցքի գինը վճարած, արթուն ու խորունկ գրական Հայերէնի մը բացակայութեան, պարզապէս անկարող էր տեսնելու այլի մակերեսի կերպարանքէն, երանգէն, հնչիւնէն անդին, տեսնելու հիւսիս ու ծուծը տարբերականութեան ետին, հասնելու համար խելացի միասնականութեան մը, իրաւ համայնակերտումին: Այսպէս է որ, գրական լեզուի մակարդակին վրայ արձանագորութիւնք մշակութային փոխ-ճանաչման, մերձեցման փորձի չգոյութեան հետեւանքով, խօսակցական Հայերէնը «այլ»ին գիտը կը վերածէ ամբողջային դիւրին եզրակացութիւններու, անմեղ ու գունեղ բամբասանքէն՝ լուրջ նախապաշարումներու, տեսակ մը ներքին ցեղապաշտութեան: Զարմանալի չէ, որ ասոնք կ'առաջնորդեն միայն ու միայն անխօս, ներսէն կրծող, դառնաղէտ ինքնատեղութեան մը:

Լոս Անճելըսի Հայութիւնը կ'ատէ ինքզինք, եւ աւելի ու աւելի եւս շեշտող, վրիժառու յուսաբեկութեամբ մը կը փնտռէ այլընտրանքը, փրկագինը, գինք շրջապատող Ամերիկեան ընդհանրական մշակոյթի ծերպերուն ինքզինք լուծելուն մէջ: Ասոր է որ Հայապահպանումը կու տայ Զուլում, կամ Ճերմակ Զարդ կոչումը, կարծես ինք ոչ մէկ մատ ունեցած ըլլար երեւոյթին մէջ՝

4. Լոս Անճելըսի Հայութեան պարագային՝ չափազանց բարդ ազդակներ կը գործեն մշակութային գերակայութեան, ինքնատեղութեան եւ ձուլման ընթացքներուն մէջ: Մշակութային գերակայութեամբ սնած, անով արդարացուած Լիբանանահայ ու Պարսկահայ խմբաւորումները, երբ Լոս Անճելըսի մէջ դէմ յանդիման կու զան Մեծ Մշակոյթին՝ Ամերիկեան քաղաքակրթութեան հետ, մշակութային կլիմայովին սկզբնական շրջաններուն՝ այս անխուսափելի ցնցումին կը հակազդեն աւելի եւս փարեւով իրենց նախկին գերակայութիւնը որոշադրած Հայապահպան բնազդին, աւելի եւս շեշտելով ազգայնապաշտ լեզուն, լոգունգայնութիւնը, իրենք զիրենք արհեստականօրէն հեռացնելով ու օտարելով շրջապատող կենցաղի, արուեստի, տնտեսութեան ու քաղաքականութեան իրավիճակներէն: Յստակ հետեւանքը այն է, որ շեշտուած մշակութային գերակայութիւնը չուտով ինքնիր մէջ կը փլի ծով մը նոյնքան վաւերական մշակոյթներուն՝ այսինքն Ամերիկեան Մեծ Մշակոյթի իրային տակ՝ ինչ որ կ'առաջնորդէ այս Հայ խմբաւորումներու կատաղի ինքնատեղութեան: Այսպէս, ծայրայեղ Հայապահպանումը կը դառնայ վերջնական կանաչ լոյսը՝ դէպի ձուլում, դէպի այլընտրանքի յուսահատական որոնումը՝ մեծ այլին մէջ: Լոս Անճելըսի Հայաստանցի խմբաւորման պարագային, մշակութային գերակայութիւնը կու գայ հիմնովին տարբեր տարազունով: Նախանձելիօրէն, Հայաստանցին, Հայաստանի մէջ, երբեք չէ գիտցած, ո՛չ ալ հետաքրքրութիւն ունեցած է գիտնալու, թէ ի՞նչ ըսել է մշակութային ձուլում: Վերջին հաշուով, ան հասակ չէ նետած տոչորուն Հայապահպանման այդ մթնոլորտին մէջ, որ գաղտնի խաչը եղած է իւրաքանչիւր Սփիւռքահայ ընտանիքի՝ Հայաստանցին, առաւօտուն արթննալով, վարժ եղած է տեսնելու Հայրենի հողը, լեռն ու մարգագետինը, եւ անբնականոն կամ քացառիկ ոչինչ տեսած է ասոնց մէջ: Հետեւաբար, Լոս Անճելըսի մէջ, Հայաստանցին կը դիմաւորէ Ամերիկեան մշակոյթը նկատելի հանգստութեամբ, օտարին հանդէպ ո՛չ մէկ սարսափէ վարակուած ըլլալով: Ծաղկանշական է նաեւ այն իրողութիւնը, որ կրթական ու ընկերային որոշ խաւի մը

ԴԵՊԻ ԴՈՒՐՍ, ԴԵՊԻ ԿՈՐԻՋ

Սփիւռքի Հայերէնը վերապահել մէկ կողմէ՝ անցեալին եւ միւս կողմէ՝ ապագային, կը նշանակէ, նորէն, աքսորել զանիկա ներկայէն: Մինչեւ այն ատեն, որ աքսորի մէջ է Հայերէնը, Սփիւռքի համայնքները պիտի շարունակեն փայփայել ու սնուցանել այդ յիմար, ինքնակարեկից, ճնշիչ ու ճմլիչ պիտակը՝ որ Գաղութ կը կոչուի:

Մինչեւ այն ատեն, որ կայ գաղութ մը մեր մտքին ու սրտին մէջ, Սփիւռքի ներկան կը սահմանադրուի կէթոյով. եւ մինչեւ այն ատեն որ կէթօն է հիմնական սահմանաքարը Սփիւռքի աշխարհահայեացքին, աշխարհը գոյութիւն չունի Սփիւռքին համար: Կեանքը կը դադրի հոս: Ասոր մէջ է որ կը կայանայ իսկական ծերմակ Զարդը: Աքսորելով մենք մեզ՝ մեր կայտառ, հետաքրքիր, ստեղծագործ, դիտարկող ու խորաթափանց իրաւութեանն, ուրիշ բան չենք ընէր՝ եթէ ոչ հունաւորել Եդեոնը: Այս անգամ ոգեկան մակարդակին վրայ:

Հարցումը պարզ է. չկա՞ն ապստամբներ մեր մօտ, յստակատեւութեան մարդիկ, որոնք հուսկ, յանդգնէին պատուել գաղութին թաղանթը, դեգերէին այլուր, բախէին աշխարհին բովանդակօրէն ու բերէին շահած իմաստութիւնը իրենց ուրոյն նշանակութեան: Զկա՞ն մեր մօտ պզտիկ աստուածներ, որոնք յայտարարէին թէ Դրախտավայրը հոս է արդէն, ճիշտ հոս ու հիմա, եթէ միայն պատրաստակամութիւնը ունենայինք տեսնելու կէթոյէն անդին՝ մենք մեզ տեսնելու համար: Քանդելու Հայերէնը՝ զայն վերստին ծնելու համար, աքսորէն:

Լոս Անճելըս - Ա.Մ.Ն.

ԻՇԽԱՆ ՃԻՆՊԱՇԵԱՆ

պատկանող Հայաստանցիներ միեւնոյն հանգստութեամբ կը մօտենան Լոս Անճելըսահայ ա՛յլ խմբաւորումներու եւս, յատկապէս Լիբանանահայերուն, թէեւ այս երեւոյթի ետին զանազան ընկերաբանական խորունկ պատճառները հեռու են ներկայ փորձագէտութեան նպատակներէն: Մշակութային հանգստութեան, այդ տարօրինակ ինքնավստահութեան բերումով է որ Հայաստանցի կրնայ, եթէ օտար մշակոյթը գերադասէ իր սեփականէն, վերջնականապէս անցնիլ օտար մշակոյթի կողմը, այսինքն ձուլուիլ, յաճախ ոչ իսկ պահ մը գերին դառնալով խղճի խայթին, հողին կանչին կամ պարտականութեան զգացումին: Ասոր բացատրութիւնը նկատելի է միայն այն Հայաստանցի ընտանիքներուն մօտ, ուր ազգայնական ջիղ մը, բայց յատկապէս՝ տոհմիկ աւանդներն ու ընտանեկան միջհիւսուածութիւնը գիտակցաբար ու չնշտուած աշխրջութեամբ վառ կը պահուին: Պէտք է ըսել, արդարեւ, որ իտէլ համայնակիր-տում հասած միակ Լոս Անճելըսահայերը ճիշտ նման ընտանիքներէ բաղկացող փոքր ցանցերու մէջ կը կայանան, այս յօդուածին մէջ յիշուած Լոս Անճելըսահայ երեք խմբաւորումներու պարագային հաւասարապէս, ընտանիքներ, որոնք թերեւս խորհրդաւոր կերպով մը յաջողած են ծփալ ու չընկրկիլ գերակայութեան բեռին տակ, գոյատեւել առողջաբար, քաղել ու որդեգրել լաւագոյնը չըրպատող մշակոյթէն, մինչ էպէս կենդանի, նոյնիսկ ստեղծագործ մնալով իրենց մշակութային ուրոյն նշանակութեան, ինքնութեան մէջ: